

Az USA és a 3 V esete, avagy válság, verseny, választás*

Elég messzire van tőlünk az USA, nemcsak gazdaságilag, hanem földrajzilag is. Remélhetően csak annak köszönhető, hogy már a több éve tartó és egyre súlyosbodó válság híre és elemzése csak most kezd szerény teret kapni a magyar hírközlésben. Egyébként nem is véletlen, hiszen senki sem veszi jó néven, ha a problémáiról nyíltan beszélnek, miközben világelsőnek tartja magát. Magyarországnak pedig gazdaságilag nem lehet érdeke szembekerülni Amerikával. A hozzánk érkező külföldi tőke fele származik az USA-ból, s az öt legnagyobb külföldi befektető közül négy amerikai. Nem használna politikai előmenetelünknek sem az amerikai problémák alapos bemutatása. Ha pénzt, támogatást várunk és ígérünk az embereknek, akkor nem célszerű beismerni, hogy ott sincs. Másrészt, a társadalmi hangulat hajlamos politikailag, ideológiailag megbélyegezni a reálisan gondolkodókat.

A világ lélegzetvisszafojtva figyelte a tévé képernyőjét, amikor Bush elnök csendes-óceáni körútjának legfontosabb állomásán, Tokióban elszédült. Sokan ezt isteni kinyilatkoztatásnak vélték. Az amerikai gazdaság megroggyant, térdre esett Japán előtt és könyörögve kérte a szorítás enyhítését. Honnan is jön ez a válság?

1983-89 között tartós fellendülést élt meg az USA gazdasága. Az első figyelmeztető jelek azonban már 1985 után jelentkeztek. Ekkor kezdődött meg ugyanis a dollár leértékelődése, s ezzel párhuzamosan a márka és a jen megerősödése. Mi volt az oka az értékvesztésnek, miközben alacsony az infláció és konjunktúra van? Ez két tényezőre vezethető vissza, amelyek a mai problémák kulcsszereplői is. Először is a folyó fizetési mérleg egyenlege egyre nagyobb passzívumot mutat. A kereskedelmi mérleg hiánya ennél még nagyobb. A szolgáltatásexportból és a külföldi befektetésekből származó profit-hazautalások kevésnek bizonyulnak. Ez eredményezi az USA kemény gazdaságpolitikáját a nemzetközi kereskedelemben. Már régóta vitatott téma a Közös Piacca a mezőgazdasági termékek befutási nehézségei az európai piacra és a szubvencionálás mértéke. A mai helyzet az, hogy az Uruguayi körtárgyalások befejezését, aláírását ettől teszi függővé az amerikai kormány, s kilátásba helyezte NATO-támogatásának felfüggesztését is. Nyilvánvaló zsarolás, hiszen a két szervezetnek semmilyen kapcsolata nincs jellegénél fogva, hacsak az nem, hogy ugyanazok az országok a tagjai többnyire. Másrészt, nagyon jelentős lépésről lenne szó, amit valószínűleg nem mernek megtenni saját érdekeikből sem. A másik követelés, Japán önkéntes exportkorlátozása, és piacainak megnyitása. (Erre később bővebben kitérek.) Hiába állítja elő az USA a világ GDP-jének 25%-át, világkereskedelmi részesedése 20-ról 12%-ra csökkent elsősorban az OECD országok és Japán javára.

* A Szerkesztő megjegyzése: a fent közölt cikk még március előtt készült, így az azóta megtörtént események elemzését nem tartalmazhatja. Reméljük, hogy a cikk tanulságaira való tekintettel ezt elnézi nekünk az olvasó!

A problémák következő okozója a költségvetési mérleg hiánya, amelynek idei tervezett mértéke majdnem 400 milliárd dollár. Az adóelengedések, de elsősorban a hidegháborús, ill. általában a katonai kiadások növelték meg az államháztartás deficitjét. A több egymást követő év deficitje az államadósság hatalmas megduzzadását eredményezte. Hiába bocsátanak ki egyre több államkötvényt a hazai és a külföldi befektetőknek, a kamatokat is ki kell valakinek fizetnie.

A recesszió komolyabb jelei 1989-ben jelentkeztek. Az első hivatalos elismerése, bejelentése 1990-ben történt meg, amikor a munkanélküliek aránya 5,5% volt. Tavaly áprilisban ez 6,5%, most 7,1%. Az inflációs ráta is 10% fölé emelkedett. Az amerikai vállalatok nyeresége átlag 22%-kal csökkent. A legnagyobb mértékben az autóipart sújtotta a recesszió. Ami jó a GM-nek, az jó az USA-nak is, tartják az amerikaiak. Úgy tűnik, fordítva is igaz lehet, ugyanis a General Motors (kibocsátása alapján a 20. legnagyobb a Földön, beleértve a különböző országokat is) a tavalyi évet 4 milliárd dolláros veszteséggel zárta. A vállalat vezetői a problémák megoldása egyik legfontosabb eszközének a létszámleépítést tekintik: 76 ezer embert bocsátanak el, s több mint 20 szervezetüket bezárják. A válság elérte a bankszektort is, ahol hasonló lépéseket tesznek a gondok leküzdésére. A helyzet viszont az, hogy az egy munkásra jutó költségek – a nem bérjellegűeket is figyelembe véve – az OECD országokhoz képest itt a legalacsonyabb átlagban, sőt kisebb a japán értéknél is! A recesszió nem kerülte el a hadigazdálkodást sem. Az Öböl-válság csak rövid ideig lendítette fel az üzletet. Mára a megrendelések lecsappantak, s a tendencia folytatódik.

Mi a szerepe az egészben Japánnak? Az, hogy minden probléma egyedüli okozójának tekintik. A politikusok már-már sportot csinálnak szidalmazásából. Japán nagy szerepet játszik az amerikai fizetési mérleg hiányában. Elsősorban autókkal árasztotta el a piacot, melynek eredményeképpen a GM korábbi 50% körüli piaci részesedése mára 30% körüli. S mindez elsősorban a Hondának és a Toyotának köszönhető. Az elmúlt évi eladásokat majdnem 400 ezres nagysággal a Honda vezeti, tőle 100 ezerrel lemaradva következik a Ford, s a harmadik és negyedik a Toyota, illetve a Nissan. A korábbi sikeres menedzser, Iacocca is bedobta a törölközőt és elment nyugdíjba. Természetes a fizetési mérleg deficitjét úgyis meg lehet szüntetni, ha az importot korlátozzák, de ez nem érintheti tartósan a belföldi keresletet, hiszen a választások évében ezt egyetlen elnök sem merné megtenni. A másik út az export növelése, amelyen a USA már hatalmas lépéseket tett.

Ilyen törekvések közepette érkezett Bush Tokióba, oldalán a "három nagy" (GM, Ford, Chrysler) csúcsvezetőivel. A siker azonban elmaradt. Általános érvényű megállapodásokon túl nem sokat értek el. Megegyeztek a japán önkéntes exportkorlátozásban. Ennek az eszköznek az alkalmazása nagyon elszaporodott a nemzetközi kereskedelem-politikában. A hátrányosan érintett kormány belföldi vállalatainak

nyomására megpróbálja rábeszélni exportjának csökkentésére kereskedelmi partnerét. Miért ezt a formát választja? Azért, mert vámok esetén válaszlépésekre számíthatna, vagy sokba kerülne a kompenzáció. Másrészt a GATT előírásaiba is ütközne. Ez a forma viszont a GATT általános és kompromisszumos megfogalmazásai alól kivonható. A korlátozó ország számára ez azért elfogadható, mert ellenkező esetben nagyobb mértékű csökkenésre kellene számítania, ha tényleg elszánja magát az importáló ország. Ez azzal a feladattal is jár a japán kormány számára, hogy valamiféleképpen fel kell futtatnia a belföldi keresletet, ha nem akar ő is hasonló gondokat.

Minden ország természetes törekvése, hogy versenyképes exportja számára szabadkereskedelmi viszonyokat teremtsen, míg a hazai piacokat valahogyan megvédje. Az USA-nál sincs ez másképp. Fennen hirdeti a kereskedelmi akadályok lebontását, elsősorban agrártermékei és autóipara előtt. Az első esetben a már említett EGK-béli egységes agrárrendtartással kell megküzdenie. (Magyarország egyébként nem véletlenül van az USA mellett.) Hasonló a helyzet az információs szolgáltatásokkal is. Az amerikai elnök tehát piacainak megnyitására, a bejutás költségeinek csökkentésére próbálta rábírní japán kollégáját. Nem nagy sikerrel. Nagyon jót tenne pedig a népszerűségének, ha az exportlehetőségek növekedésével a munkahelyek száma megnőne.

Japán viszont ellenáll. Arra hivatkozik, hogy neki is nehéz akadályokkal kell megküzdenie az amerikai piacon, s hazai gazdaságának védelme elsődleges fontosságú. Ha más feljogosítva érzi magát erre, akkor neki miért akarják megtiltani? Egyébként is a japán belső piac túl kicsi, az ország egyetlen természeti előnye az, hogy sziget. Importjának fedezésére állandó az exportkényszer. Az amerikai törvényhozás korábban már odáig is elment, hogy kereskedelmi törvényében feljogosítja az elnököt szankciók meghozatalára abban az esetben, ha a piacvédelem "tisztességtelen" formájával áll szemben az amerikai gazdaság, vagy szigorúbb elbánásban részesedik az adott külföldi piacra bejutáskor, mint amit azzal szemben ő alkalmaz importja során. Ez a laza megfogalmazás (tisztességtelen) lehetőséget ad a tág értelmezésre, s elsősorban a japán vállalatokkal szembeni, akár szektorális fellépésre is. A gondok azonban nem oldódtak meg. A japán ízlésvilág még nem igazán állt át az amerikaiakra, a mostani egyre gyorsabb változások hatására sem. Minőségileg sem bírják a versenyt a szigetországi termékekkel. Sokan ezt azzal hozzák kapcsolatba, hogy Amerikában a vállalatok csúcsvezetői egyre inkább pénzügyi szakemberek, s nem értenek már a termeléshez. Másrészt a japán gazdasági élet eléggé zárt. Nagyon nehéz bejutni oda. Hagyományos, hoszútávú és megbízható kapcsolatok épültek ki ügyvédek nélkül is, ami erősebbnek tűnik a külföldi nyomásnál. Ez nagyobb akadály bármely tarifális vagy nem-tarifális kereskedelempolitikai eszköznél.

George Bush január 28-án elmondta szokásos kongresszusi üzenetét a törvényhozás két háza előtt. Az elnök, akinek választási kampányán már eddig több pénz gyűlt össze, mint öt legnagyobb demokrata ellenfelének, megígérte, hogy a hidegháború megnyerése után gazdaságilag is világelsőt csinál az Egyesült Államokból. Nem felejtette el szidalmazni a demokrata többségű törvényhozást, akik lassítják az ő adócsökkentő és gazdaságélénkítő intézkedéseinek megvalósítását. Konzervatív híveinek a megszokott család, vallás, haza jelszavakat skandálta, s a korábbi izolacionista vádakkal szemben az országot a magasban röpködő sashoz hasonlította. Programja két fő részből áll. Az egyik a katonai kiadások csökkentése (öt év alatt 50 milliárdos megtakarítás elsősorban az új fegyverfajták lassított rendszerbeállításával), a másik az adók csökkentése, a vállalkozások élénkítése. Az eddigi ciklikusan jelentkező válságok alapvetően abból álltak, hogy a kereslet növekedése elmaradt a kínálat emelkedése mögött. A recessziós helyzetből elsősorban a lakás- és autóvásárlások mozdították ki a gazdaságot, amelynek tovagyrúzó hatásán keresztül megrendeléseket adott a többi ágazatnak, s így lehetővé tette pótlólagos munkahelyek teremtését. Ez pedig a fizetőképes kereslet növekedéséhez vezet. A baj most többek között az, hogy pang az ingatlanpiac, és az autóvásárlások növekedésével sem elsődlegesen az amerikai, hanem a japán termelés lódulna meg. Az elnök adócsökkentési tervei a beruházások élénkítését célozzák. Ez annak a kínálati iskolának az erősödését jelzi, amelyik már Reagannek is kudarcot hozott. A nagy kedvezmény a jómódúaknál csapódott le, akik ezt elsősorban nem termelői beruházásokra, hanem fogyasztási kiadásuk növelésére, illetve spekulációs beruházásokra költötték. Akkor a kudarc beteljesülését a hatalmas katonai kiadások hozták meg. Úgy látszik, tanult valamit Bush az elődjétől, de így sem biztos, hogy sikerül elkerülnie a bukást. Meghirdetett programja ugyanis inkább hosszabb távon hozhat javulást, de azt is csak fenntartásokkal. A kedvezőbb leírási lehetőség, a tőketulajdon értékének növekedése utáni befizetési kötelezettség leszállításának terve rövid távon nem eredményezhet látványos sikert. Pedig a választások novemberben lesznek, s az intézkedések elsősorban ezt célozzák. Az adócsökkentés sem közvetlen formában valósulna meg (a vállalatoknak kevesebb előleget kellene levonniuk a fizetésekből a szövetségi adó céljából), keresletnövelő hatása helyett inkább hitelek visszafizetésére, illetve családi tartalékok képzésére fordítanak, már csak a kis mértéke miatt is. Az elnök megpróbált minden rétegnek egy kis kedvezményt adni. Nyugdíjasoknak előtakarékosági, diákoknak ösztöndíj-hitel kedvezményeket, a munkavállalóknak a tömegközlekedési költségeikhez hozzájárulást, a kisjövedelműeknek lakásvásárlásaikhoz hosszabb adókedvezményes időszakot, a gazdagoknak a jachtokra és magánrepülőkre vonatkozó adó eltörlését ígéri. Nem valószínű, hogy ettől a gazdasági problémák megoldódnának, s a szociális helyzet

javulna. A vállalkozásbarát környezet kiépítéséhez megcélzott lépések kevesek, így nyugodtan számíthat rá Bush, hogy a demokraták újabb intézkedések megtételét követelik majd. Akkor pedig rájuk lehet hárítani a korábbi republikánus elnök által felhalmozott deficit további növelésének felelősségét. Az egységes irányelvet és koncepciót nélkülöző tervezet a költségvetési deficit további fedezet nélküli növelését eredményezi az újabb négyéves mandátumért.

A vezető gazdaságpolitikusok mindent megtesznek, hogy a válság elmélyüléséért a felelősséget másra hárítsák. Bush gazdasági tanácsadó-testületének vezetője a FED-et hibáztatja, mert a tavaly nyári enyhe javulást látván, az azonnal megemelte a kamatlábakat.

(A FED és elnöke szerepére érdemes egy kicsit bővebben kitérni. Vezetőit nem választják, az elnökét az USA elnöke nevezi ki négy év időtartamra. Mandátuma lejártáig nem lehet felmenteni, pozíciójától csak önként válhat meg korábban. Nyíltpiaci bizottsága, amelyik dönt a pénzkibocsátás üteméről és a hitelfelvétel lehetőségeiről, havonta ül össze. A konjunktúra szabályozásában tehát óriási a szerepe.)

Ma a leszámítolási kamatláb 28 éves minimumszintjén áll, 3,5%. Alan Greenspan, a mostani elnök, néhány héttel ezelőtt még elzárkózott a további csökkentés elől, de most már elkerülhetetlennek látja. A Business Week hasábjain kifejti, hogy ez a válság természeténél fogva teljesen különbözik a többitől. Itt strukturális problémák vannak, amelyeket nem lehet néhány központi intézkedéssel megoldani. Úgy tűnik tehát, hogy a tét az amerikai életszínvonal, amiről a lakosság nem hajlandó lemondani, a kormányzat pedig politikai okokból nem akar veszélyeztetni. A terhet viselje a gazdaság! Egy amerikai családra már 30 ezer dollár államadósság jut. A korábbi választási kampányokkal ellentétben a szociális ígéretések nagy része most nem a szegények támogatását célozza, hanem a választásra jogosultak 75%-át kitevő középosztályt. Ott is elsősorban a fehérgallérosokat, akik meglepve tapasztalják, hogy a korábbi recessziós időszakokkal ellentétben most egymás után veszítik el ők is az állásaikat.

A problémákat nem lehet lekicsinyelni. Nem véletlenül hívják fel neves amerikai szakértők a figyelmet arra, hogy az USA könnyen a latin-amerikai országok szintjére süllyedhet. A kérdés az, hogy mennyire tud megfelelni az új kihívásoknak, s ez már nem csak a gazdasági szférát érinti. Ettől persze még megválaszthatják Busht újabb négy évre. Hatalmas pénzeket hoznak össze a választásokra, s ez könnyen feledtetheti a Legfelsőbb Bíróságba jelölt emberének incidensét is. Másik kérdés, hogy milyen demokrata ellenjelölt veszi fel a küzdelmet vele. Novemberben majd kiderül...

Mi az egészszál a tanulság? – teszik fel az emberek a kérdést egy-egy történet végén. Talán kitűnik a válasz a következő karinthys párbeszédéből:

– Tanár úr, kérem, én készültem. – Mire, fiam?

–A legrosszabbra.

Erdős Mihály

(Jelen értekezés elsősorban a szerző által a napilapokban, hetilapokban, könyvekben olvasott, illetve az előző féléves kurzusából és tanulmányaiból szerzett információk elemzését, rendezését tartalmazza. Ha másnak is hasznára vált az elolvasása, akkor közreadása nem volt hiábavaló.)